Het Luttenbergerven
Een waardevol blauwgrasland

Tekst en foto's:
Richard Fidom
teller Meetnet Vlinders

Sinds 1990 wordt in het Luttenbergerven een vlinderroute gelopen. Hiermee is het een van de langstgelopen vlinderroutes van het Landelijk Meetnet Vlinders. Het is bovendien het laatst overgebleven stukje blauwgrasland tussen de Sallandse Heuvelrug en de IJssel en in de loop der eeuwen alleen extensief gebruikt. De bijzondere waterhuishouding van het gebied zorgt voor een unieke vegetatie en daarmee ook voor een aantal zeldzame dagvlindersoorten. Vooral de aardbeivlinder en zilveren maan vliegen in behoorlijke aantallen rond.

Historie

Tot diep in de 16e eeuw maakte het Luttenbergerven deel uit van de marke Raalterwoold, een dorpsgebied tussen grofweg Raalte, Heino en Luttenberg. Het was een vrijwel onbewoond gebied met moerassen, broekbossen, vochtige heideveldjes en veentjes. De oorzaak hiervan was de slechte ontwatering. Toen Luttenberg eind 16e eeuw een zelfstandige marke ging vormen, kwam het Luttenbergerven als marsgebied op de grens te liggen, relatief ver van het dorp Luttenberg gelegen. Dit verklaart de naam: al ligt het gebied vlakbij het dorp Lemelerveld, het is genoemd naar het dorp Luttenberg, dat zo'n 4 km verderop ligt. Het werd als extensief hooiland gebruikt en ook werd er veen gestoken. Er zijn in het gebied overblijfselen van legakkers te vinden. Omdat het een behoorlijk nat gebied was, overleefde het Luttenbergerven de grootschalige ontginningsgolf van de eerste helft van de twintigste eeuw. Na een ruilverkaveling in de jaren '60 kwam

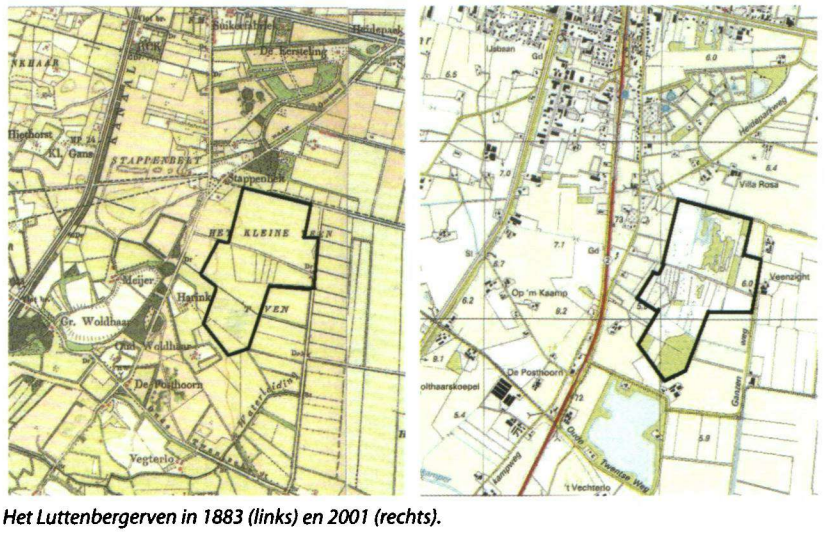

Het Luttenbergerven in 1883 (links) en 2001 (rechts).

Welriekende nachtorchis.

het in bezit van Staatsbosbeheer; tegenwoordig is het gebied eigendom van Landschap Overijssel. In 2010 is het gebied aan de oostzijde uitgebreid met een kleine twee hectare landbouwgrond, waarvan de bovenste 50 cm grond is afgevoerd.

Ligging en waterhuishouding

Het gebied ligt vlak ten zuiden van het dorp Lemelerveld. Aan de westkant ligt een dekzandrug, die paraboolvormig is. Op de oude kaart is dit duidelijk te zien. Aan de oostkant loopt een vrij vlak dekzandgebied langzaam op richting de Sallandse Heuvelrug. Hierdoor liggen er verschillende overgangen van nat naar droog in dit gebied. Een deel van het Luttenbergerven ligt een groot deel van het jaar onder water. Meer naar het westen en noorden is het gebied wat droger. Voedselarm regenwater zakt vrij snel in de dekzandrug. De grondwaterspiegel ligt echter hoger dan het oppervlak van het Luttenbergerven, waardoor er grondwater van de dekzandrug naar het Luttenbergerven stroomt. Hierbij wordt kalk opgenomen, waardoor er in het Luttenbergerven voedselarm, kalkrijk kwelwater omhoog komt.

In het Luttenbergerven lagen sloten die in droge tijden vanuit de omringende landbouwgebieden zuurder en voedselrijker water aanvoerden. Hierdoor trad er geen kwel op in de graslanden. Daarnaast werd in natte tijden het kwelwater dat zich er dan wel verzamelde, snel afgevoerd. Eind jaren negentig zijn de meeste sloten gedempt.

Vegetatie

De bijzondere waterhuishouding en gradiënten zorgen voor een bijzondere vegetatie. Er wordt wel gezegd dat het Luttenbergerven een van de grootste overgebleven blauwgraslanden van Nederland is. In de laagste delen staan soorten als tormentil en moerasviooltje.

Blauwe knoop met citroenvlinder.

Aardbeivlinder.

Verder groeien er kenmerkende soorten als spaanse ruiter, blauwe knoop, parnassia en ook welriekende nachtorchis en gevlekte orchis. De klokjesgentiaan groeit bijna overal. Het hogere noordelijke en westelijke deel gaat over in natte heide met dopheide en hier en daar zonnedauw. Eind jaren negentig zijn er veel bomen gekapt, waardoor het gebied een meer open karakter kreeg. Tegenwoordig is het gebied eigendom van Landschap Overijssel, dat een zorgvuldig en gefaseerd maaibeleid voert in het gebied. Soms gaat het toch wel eens mis: drie jaar geleden werd alle bloeiende rolklaver gemaaid. Het jaar erop was er haast geen icarusblauwtje te zien.

En veel vlinders...

Al deze maatregelen hebben ervoor gezorgd dat bijzondere vlinder- en libellensoorten zich hier kunnen handhaven. In 2010 vlogen hier 25 soorten dagvlinders. De meest bijzondere soorten zijn de aardbeivlinder, het gentiaanblauwtje en de zilveren maan.

De meest opvallende ontwikkelingen in de afgelopen twintig jaar zijn te zien in het schema op pagina 8.

Vóóruit...

Wat betreft de zeldzame soorten profiteren de zilveren maan en aardbeivlinder van de genomen beheermaatregelen. Beide populaties waren in het gebied maar op bepaalde plaatsen te vinden, maar hebben zich over het hele Luttenbergerven verspreid. Het groentje profiteert van het halfopen landschap dat in delen van het Luttenbergerven is ontstaan. Vooral het vochtige heidegebied met hier en daar een berkenboom aan de westkant is een geschikt leefgebied. Langs de bermen van het centrale pad dat door het gebied loopt, is rolklaver gaan bloeien. Het icarusblauwtje profiteert hiervan. De kleine vuurvlinder is stabiel, maar in drogere jaren gaat het beter. 2010 had een natte nazomer en delen van het Luttenbergerven stonden al vroeg onder water of waren erg vochtig. Hoewel er voldoende nectarplanten bloeiden, waren er niet veel kleine vuurvlinders te vinden.

Gevlekte orchis.

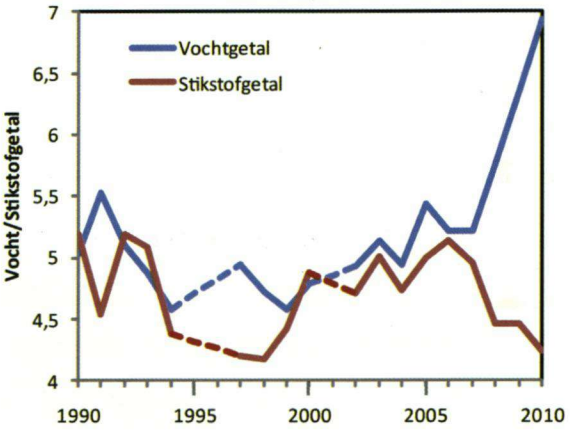

Vocht- en stikstofgetal van het Luttenbergerven.

Met zo'n lange telreeks kunnen we de dagvlinders ook gebruiken als indicatoren. Nemen bijvoorbeeld soorten van natte omstandigheden toe en van droge omstandigheden af, dan is het aannemelijk dat het gebied natter aan het worden is. In het Luttenbergerven blijkt het vochtgetal vooral de laatste paar jaar flink te stijgen: het gebied wordt dus duidelijk natter. Het stikstofgetal, dat een maat is voor de voedselrijkdom, heeft in het verleden wat geschommeld, maar is de laatste jaren aan het dalen: het gebied wordt langzaam voedselarmer. De zilveren maan, waarvan de waardplant moerasviooltje floreert op voedselarme en natte gronden, is dan een indicatorsoort. Ook de waardplant van de aardbeivlinder, tormentil, profiteert van het voedselarmer worden van het gebied. Wellicht is de achteruitgang van het bruin zandoogje te verklaren door de vernatting en verschraling van het gebied.

vooruit	stabiel	achteruit	verdwenen
aardbeivlinder	bont zandoogje	atalanta	argusvlinder (2002)
groentje	boomblauwtje	bruin zandoogje	bruine vuurvlinder (na 1992 één waarneming in 2009)
icarusblauwtje	groot dikkopje	dagpauwoog	geelsprietdikkopje (na 2005 één waarneming in 2010)
zilveren maan	klein koolwitje	gentiaanblauwtje	hooibeestje (1992)
gehakkelde aurelia	klein geaderd witje	groot koolwitje	
	koevinkje	zwartsprietdikkopje	
	oranjetipje		
	landkaartje		
	kleine vuurvlinder		

Ontwikkeling vlindersoorten 1990-2010

En achteruit...

Het gentiaanblauwtje is dramatisch achteruitgegaan. Wat betreft de waardplant zijn er geen problemen: de klokjesgentianen kleuren het gebied in de zomer blauw. Maar het gebied is inmiddels te nat voor de knoopmieren waar de vlinder van afhankelijk is, zoals is gebleken uit onderzoek door De Vlinderstichting.
De andere soorten volgen min of meer de landelijke trends. Plaatselijke verklaringen zijn hiervoor moeilijk te geven. Zoals is te zien, is sinds 2002 de argusvlinder verdwenen. Het hooibeestje is na 1992 al niet meer gezien en de bruine vuurvlinder maar één keer. Op één waarneming na is het geelsprietdikkopje sinds 2005 niet meer gezien. Dit jaar was het lage aantal van vier zwartsprietdikkopjes ook verontrustend.

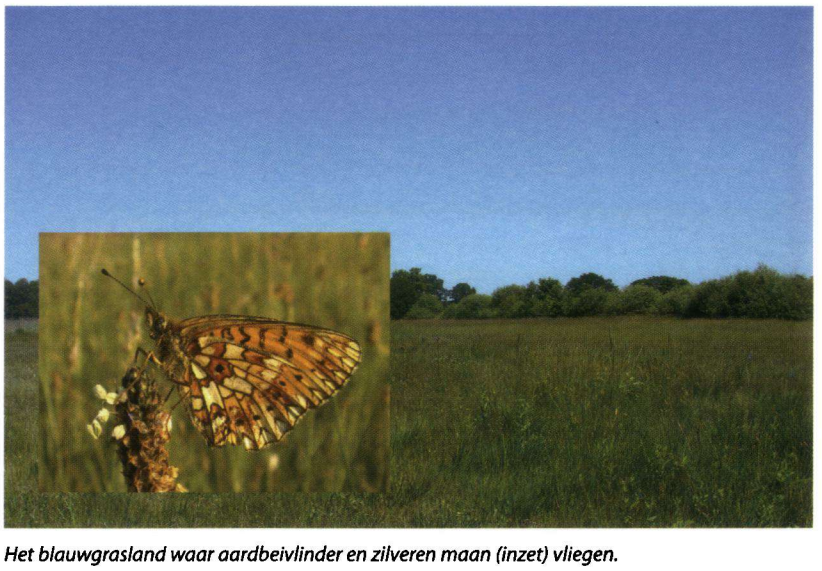

Het blauwgrasland waar aardbeivlinder en zilveren maan (inzet) vliegen.

Hoewel het Landschap Overijssel zorgvuldig met het gebied omgaat, verdienen twee zaken aandacht. De oorzaken van de achteruitgang van het gentiaanblauwtje moeten onderzocht worden, voordat de soort verdwenen is. Daarnaast moet er in het maaibeleid meer aandacht komen voor de 'gewone' soorten als het icarusblauwtje. Bij het centrale pad lijkt er geen maaibeleid te zijn, waardoor waardplanten letterlijk worden weggemaaid of bedekt onder een laag geel bouwzand.

Al met al is het een interessant gebied dat het beschermen waard is met een unieke en veelsoortige vlinderpopulatie. Ik hoop er nog veel jaren te tellen met dezelfde aantallen en soorten.

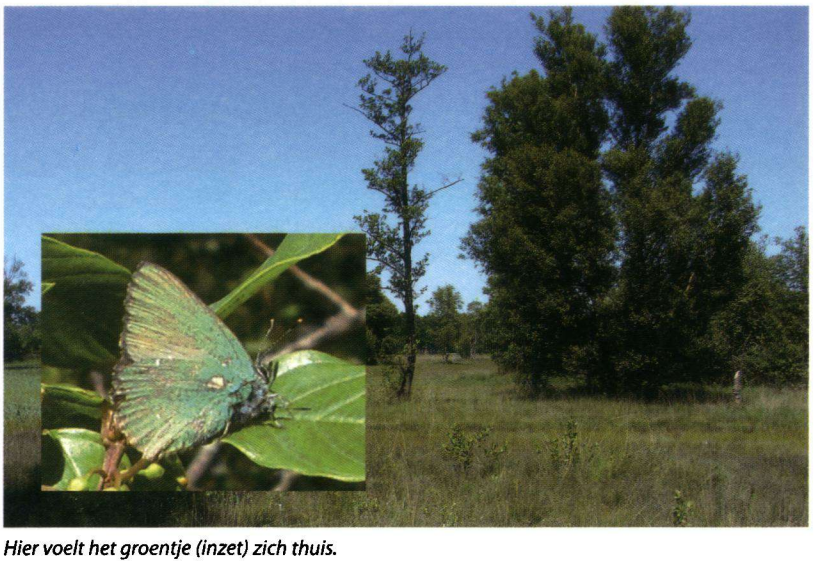

Hier voelt het groentje (inzet) zich thuis.

De meest waargenomen vlinder in juni: het groot dikkopje.